

ZÁPISKY Z VŮDCOVA HLAVNÍHO STANU

Felix
Hartlaub

VOLVOX
GLOBATOR

ZÁPISKY Z VŮDCOVA HLAVNÍHO STANU

Felix
Hartlaub

VOLVOX GLOBATOR

FELIX HARTLAUB
Zápisky z Vůdcova Hlavního stanu

Přeložil Miroslav Stuchl

Die Übersetzung dieses Werkes wurde vom Goethe-Institut
aus Mitteln des Auswärtigen Amtes gefördert

Překlad díla byl podpořen Goethe-Institutem
z prostředků Ministerstva zahraničí Spolkové republiky Německo

Copyright © Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 2007
All rights reserved by and controlled through
Suhrkamp Verlag Berlin
Translation © Miroslav Stuchl, 2013
ISBN 978-80-7207-915-5 (pdf)
ISBN 978-80-7207-916-2 (epub)

Felix Hartlaub, narozený r. 1913 v Brémách, sliboval směřováním svých hlavních studií spíše životní dráhu vědeckou, že se stane historikem. Na univerzitách v Německu, Francii a Itálii studoval především historii, archeologii a ekonomii, na doktora filosofie byl promován na základě své práce *Rakouský Don Juan*, jež měla v podstatě povahu historickou. Zároveň si však na vysokých školách neodpustil rozsáhlá studia romanistiky a dějin umění, což svědčilo nejen o šíři jeho kulturního zájmu, ale souznělo to i s jeho širokým uměleckým talentem, jenž se už tehdy u něho prosazoval. Literární odborníci brzy začali v Hartlaubovi spatřovat velkou naději mladého německého krásného písemnictví.

Už na gymnáziu vytvořil Hartlaub první práce literární hodnoty. Během vysokoškolských studií sepsal knihu *Děti století, nejnadanější generace Francie*, v níž se pokusil postihnout politický význam předních francouzských romantických básníků. Zároveň už při studiích mezi roky 1932 až 1938, využívaje vedle literárního umu i novinářské dovednosti, glosoval v „Berlínských deníkových listech“ z různých úhlů dění v německém hlavním městě. Koncem uvedeného období vytvořil mladý Hartlaub pozoruhodné literární dílo, fantazijní apokalyptickou povídku *Brueghelova opice*, báseň v próze, inspirovanou obrazem malíře P. Brueghela.

Nelze předvídat, jakým směrem by se byla rozvíjela široká Hartlaubova vědecká a umělecká základna v budoucích letech. Zda by se vyhranil spíše jako historik či literát, nebo by jeho doširoka rozkročený tvůrčí potenciál našel uplatnění na nejrůznějších cestách, jak tomu bylo do té doby. Osud rozhodl za Hartlauba, když mu dovolil dožít se věku pouhých 31 let. Bezprostředně po získání doktorátu byl mladý Hartlaub v listopadu 1939 povolán do vojenské služby a poslán do války, kterou rozpoutalo nejdříve v Evropě nacistické Německo. V dubnu 1945, těsně před koncem války, byl ještě převelen do Španělska k bojové jednotce, jejímž úkolem byla obrana Berlína. Tam však nedorazil a beze stopy zmizel. Koncem r. 1945 byl nezvěstný Hartlaub prohlášen za mrtvého.

Byla to druhá světová válka, co rozhodlo o tvůrcově smutném osudu. Zároveň ho však podnítila k vytvoření díla, jehož působivost překročila desetiletí a je živá dodnes. Hartlaubovy válečné zápisky se zejména v Německu čtou nepřetržitě, vycházejí stále v nových vydáních. Po nástupu k armádě Hartlaub zprvu vykonával vojenskou

službu v Německu, později byl odvelen do Paříže, kde se jako graduovaný historik účastnil práce německé historické a archivní komise, jež po okupaci části Francie zkoumala v Paříži ukořistěné francouzské dokumenty. Využil toho k sepsání rozsáhlých a cenných osobních *Válečných zápisků z Paříže*. V nich díky znalosti francouzštiny a někdejší nejen studijním pobytům prokázal svůj obdiv k Paříži a Francii, ale podal i působivé svědectví, jak německá okupace vede francouzské hlavní město a jeho obyvatele k stále hlubšímu materiálnímu i mravnímu zbídačení. Zejména v těchto zápiscích osvědčil Hartlaub i další rys svého tvůrčího založení, kreslířství, a to v podobě četných perokreseb.

Po skončení vojensko-historické mise ve Francii vykonával Hartlaub nakrátko vojenskou službu v Rumunsku, i odtud je část jeho osobních válečných zápisků. Poté, od května 1942 do března 1945, byl přidělen k zpracovatelskému týmu válečného deníku při Vrchním velitelství armády Hitlerova Hlavního stanu v pruském Rastenburgu, později v alpském Berchtesgadenu, v blízkosti známého Hitlerova osobního sídla. Nejdélší dobu tohoto druhu vojenské služby však strávil v pověstném „Vlčím doupěti“ poblíž ukrajinského městečka Vinica jihozápadně od Kyjeva. Tam také vznikla ústřední, nejzávažnější a nejrozsáhlejší složka jeho válečných záznamů – *Zápisky z Vůdcova Hlavního stanu*, které vám touto knihou předkládáme.

Hartlaubovým služebním úkolem tehdy bylo spoluvytvářet oficiální válečný deník vrchního velení německé armády. Nebyl by to však Hartlaub, aby se spokojil s touto činností, byť ho chránila před frontovým nasazením. Přičilo se mu pořizovat pouze suché, odtažené záznamy válečných událostí. Naopak nutkavě počítal potřebu zaznamenávat i taková dění, „kdy to lidské a osobní dalekosáhle podléhá, zaznívá jen někdy naříkavě z dálky“. Jeho demokratické založení a bytostné tvůrčí puzení se nesnesly s vědomím, že služební záznam probíhajících bojových událostí na frontách, který vytváří, je v zájmu velení armády jednostranný, že musí být podle velitelských potřeb a zájmů upravován, falšován. Pustil se proto do komponování vlastního, utajovaného deníku, do objektivního zapisování událostí na bojištích, zejména však do vystižení osobně sdíleného prostředí „Vlčího doupěte“. Jeho osobní deník líčí nekompromisně kriticky tamní atmosféru, lidské chování a mezilidské vztahy, už tehdy poznamenané tím, že si osazenstvo Hlavního stanu bylo vědomo blížící se katastro-

fy, jež jako Damoklův meč visela nad německou armádou, která teď opouštěla dobyté frontové pozice. Zejména nejstarší čtenáři budou jistě překvapeni, nakolik se tento obraz liší od našich někdejších iluzorních představ o dokonale fungující, drilem vycvičené mašinerii nejvyššího německého válečného velení. Vystižením tamější banality postihl Hartlaub zároveň i banalitu celého zvráceného nacistického systému, „banalitu Zla“, jak to jako nový fenomén 20. století pojmenovala filosofka Hannah Arendová.

Zápisky z Vůdcova Hlavního stanu jsou nesporně uceleným literárním dílem, i když je Hartlaub považoval za přípravnou variantu pro poválečné přepracování. Zmíněné zápisky vykazují nemalé zvláštnosti. V podstatě na celé ploše textu je patrná vazba literáta na historika, zejména díky neobvyklé pozornosti k detailům. V některých částech tohoto díla se zračí výrazná věcnost, hutnost vyjadřování, úspornost větné stavby. Zejména počáteční partie knihy překvapí téměř v každé větě absencí slovesa, jež je obecně v krásném písemnictví jako hlavní nositel děje samozřejmou součástí textu. O podílu historika svědčí i určitý odosobněný vztah k vyprávěnému ději; ačkoliv je naprosto jasné, že vše sdělované procházelo myslí autora, že je to jeho osobní svědectví, Hartlaub se někdy staví do pozice objektivního, nadosobního pozorovatele; místo já píše on, ke konci knihy slovo já nahrazuje výrazem písař. I při stálé péči o zachycování detailů však v průběhu díla postupně stále výrazněji převládá spisovatel nad historikem; stylizovanost a fantazijní prvky zřetelně víc a víc převažují nad věcně popisovanou realitou.

Zápisky nejsou chronologickou kronikou dění ve „Vlčím doupěti“, ani časově posloupným záznamem autorových osobních prožitků. Také nejsou prostředkovány souvislým dějem z okruhu Hlavního stanu ani spojeným Hartlaubovým prožíváním tamního pobytu. Jsou rozčleněny do značnou měrou oddělených částí: *Vlkodlak*, *Hospodářský průkopník*, *V houští Jihovýchodu*, *Carův kurýr* a *Vlak do propasti*. Jsou to vlastně poměrně samostatné skici, fragmenty, jež však celkový obraz Hlavního stanu netříští; jen na něj zaostřují pohled z rozličných úhlů.

V *Zápisích* používá Hartlaub při představování jednotlivých osob, údů Hlavního stanu, většinou pseudonymy. Zčásti patrně proto, že se musel obávat krutých následků, jež by ho nepochybně neminuly, kdyby byl jeho osobní deník odhalen. Je až neuvěřitelné, že se své

kritické postřehy o atmosféře „Vlčího doupěte“ a ironizující charakteristiky představitelů tamní vojenské moci odvážil zapisovat přímo v samém centru nejvyššího velení nacistické armády. Druhým důvodem skrývání skutečných jmen je zajisté ona zmíněná postupující nadvláda Hartlauba literáta nad Hartlaubem historikem. Němečtí odborníci v některých případech odhalili skutečná jména osob, jež autor tajil. Spisovatel si však byl vědom podstatného literárního poznatku, že koncentrování vlastností většího počtu skutečných jedinců do jedné literární osoby nevede k ochuzení, ale naopak – využití typizace přispívá k zhutnění a rozšíření literární výpovědi, k hlubšímu vystižení reality. Ostatně vzhledem k časové odlehlosti by zejména pro českého čtenáře nemělo odtajnění jmen postav Hlavního stanu žádný význam. Naproti tomu Hartlaubem uváděné četné zkratky armádních funkcí, štábů, velitelských stupňů a organizací jsou věrohodné, autorem správně užívané. Stejnou historickou platnost mají i zmiňované politické, válečné události, jednání státníků atd. Aby čtenář pochopil autorovu literární výpověď, měl by jim porozumět. Z toho důvodu přináší kniha ve svém závěru přehled všech užívaných zkratek a také mnohé vysvětlivky k událostem a faktům, uváděným v textu.

Miroslav Stuchl

Vlkodlak

Z lesnického hlediska vzorný borový les – nikdo neví, kde se tu vzal. Patrně založený nějakým předvídavým německým lesníkem na konci 19. století speciálně k nynějšímu využití. Úzký půdorys ve tvaru jazyka, se širokými očíslovanými průseky (před nimi závora), otevřenými a průhlednými do všech směrů. Na okraji v pravidelných odstupech mohutné duby, na nichž jsou nyní zbudovány vysoko umístěné pozorovatelné. Od silnice odkloněná východní část zahrnuje uzavřený okrsek číslo I (s nejužším politickým a vojenským okolím Adolfa Hitlera – pozn. ed.), oddělený kovovou mříží, jež svou výškou přesahuje člověka, na louce leží do dálky se táhnoucí zábrana z ostnatého drátu, spirálovitý válec. Borovice tloušťky dvacet až třicet centimetrů, mnohé vykácené, řezné plochy pařezů natřeny šedozeleň. Na střeše nepoužívaného bunkru ve tvaru kostky pečlivě upravené zátiší, stejně tak na četných barácích. Maskovací sítě v barvě mořských řas, popelavě šedé cesty, mohutné hydranty, na barácích skříňky s hadicemi. Baráky Vůdcova ochranného praporu vyzdobeny parožími a okrasami, vyrobenými lupenkovou pilkou. Mezi cestami položený (či nasetý?) trávník řádně nevzešel, velké úseky spáleny sluncem. Borové šišky, písaři je sbírají do papírových košů na podpal.

Už v září se topí. Každý z dlouhých služebních baráků vysílá do výšky tučty kolmých a úzkých kouřových sloupků; modř působí s pozoruhodnou intenzitou v šedohnědé zeleni, proniknuté mnoha slunečními skvrnami. Chodby letecké ochrany klikaté, stěny zesíleny pletivem z proutí; tam spousta pavučin a vnitřní chlad. Máslo, které se občas krade, se v nich uskládňuje v kuchyňských nádobách tuhé.

Celé zařízení prý vybudovalo v zimě několik tisíc Židů, jejichž masový hrob se nachází v bezprostřední blízkosti. Ve skutečnosti to byli zajatci. Mnohým způsobil mráz těžká poškození, i ze strážního mužstva, kteří by byli při práci rádi pomáhali. Od poloviny září nepřetržitý

děšť zhnědlého jehličí. Staří příslušníci O. T.¹ dílem hrbatí, pokřivení, jsou shrabáváním jehličí z cest zaměstnání nepřetržitě. Dlouhá dýmka jim visí až k náprsní kapse, o generály se nestarají; většinou s výraznou barvou dialektu. Vůz s vodou, tažený dvěma udřenými koníky, postroj tvoří pás linolea před hrudí. Starší stavební vojáci letectva chodí nepřetržitě s nosítky plnými vonících bukových polen nahoru a dolů. Pochází to z parku, patřícího ke statku na druhé straně řeky, který padne za oběť stavbě silnice. V barácích se to skládá na hromadu pod pisoáry. Na místech hustšího stromového porostu parkovací místa. Na okraji houští drží stráž výzvědné pancéřové vozy pod maskovacími sítěmi, vyprahlými sluncem. Pod plachtami se rýsují protipancéřová děla.

V předních střediscích vojenského zařízení propukají každým okamžikem bouře husího a kachního štěbetání. Drůbež se počítá na stovky. Různé denní rozkazy velitele: „Držení drůbeže v táboře dosáhlo rozsahu, který...“ Termíny, k nimž musí být všechno zabito. Vrchní lékař protestuje. Ale teprve když je termín přestěhování (Vůdcova Hlavního stanu – pozn. ed.) neodvolatelně jistý, je stanoveno skutečné snížení stavu. Na oknech a prádelních šňůrách pak visí malé nahé mrtvoly, většinou velmi hubené, nesmyslné pahýly křídel, ostré prsní meče. Odseknutá stehna, aby se lépe vešla do balíků. Položavené oči hus, velikost hlav. Ale i tak jsou dva vojáci každodenně zaměstnání sháněním, tříděním a především zabíjením drůbeže. Vstávají před východem slunce, v poledne polehávají ve vysokých botách půlhodinku na slamníku, večer je jim k dispozici vodka. Na jednom místě je jehličnatá lesní půda zaplněna ztvrdlými plochými kuřecími hlavami, bzučící hrozny much na každém kroku.

Každý příslušník nižšího štábu vlastní několik kusů drůbeže – těžkosti s kroužkováním, časté záměny. K zabíjení a kuchání se najímá za pár cigaret některý z obou štábních řezníků, škubání je přenecháno každému zvlášť. Mrchoviště leží bezprostředně pod okny jídelny mužstva.

Štábní šikovatel s užší suitou jí venku, čelo a zátylek se potí v bílém poledním slunci. Fena ubytovatele – dlouhosrstý teriér – bloudí s bezradným vlhkým pohledem panikou opeřenců. V souvislosti s hasičským cvičením si kachny pořídily uprostřed travnaté plochy malou louži. Většinou spí se zobákem uloženým v hřbetních perech. Husy manévrují nepokojně na okraji. Malý štěrkový ovál u zadního vý-

chodu dlouhých pracovních baráků, stůl s telefonickým připojením a několika židlemi. Zde pracuje generál venku v přírodě – sedí pěkně zaoblený na hraně, trup plný, poněkud podsaditý, avšak bez břicha, pevně vzpřímený, pěstěná ruka na nahnědlé hladké líci. Celkově slohově upravený, sám sebou nafouklý jako nějaké erbovní zvíře. Ebonově tmavý čepec, hladký jak zrcadlo, šarlachově rudá a zlato, to pokropeno slunečními prstenci a plochým stromovým stínem, vzadu mřížovím kmenů prokmitávající polní step. Odpoledne se tam někdy podává čaj, přítomny jsou vysoké návštěvy, Osa, Japonci, admirálové obrany, zvláštní štáb F atd. Písaři z toho něco ulovili pohledem dolů na střední chodbu otevřenými skleněnými dveřmi. – Na předsínového šikovatele a jeho tužku se pískalo.

Okraj lesa, předpolí. Každé poledne stejný, silný, stejnoměrný vítr z východu, tentýž proud vzduchu mezi nuznými, strupatými kmeny. Horko – třicet čtyřicet stupňů přes poledne – neskličuje, nespaluje, mísí se s větrem, zdá se trvale narůstat, a přece je stále snesitelné. Stíny kmenů se posouvají pomalu k východu, hnědočerveně osvětleny na hladké jehličnaté půdě, a měří uplývání siesty. Lehátka, příkrývky, pod nimiž se napřed odklidí borové šišky. Noviny se člověku rozlétnou, lesknoucí se kniha brzy padá do klína usínajícího. Z těl se radující důstojníci svlékají plavky – chlapecky štíhlý první důstojník generálního štábu letectva s tenkým, sasky zbarveným hlasem; poněkud rozmrzelý příslušník námořnictva se zárodkem břicha; velmi pěkně formované mladistvé tělo prošedivělého bankovního ředitele s orlím nosem.

Až teprve generálův rozkaz učinil přítrž nudismu. Že se onen generál na počátku siesty vrací z porady u Vůdce většinou špatně naladěný a míří ke svému řídicímu pracovišti, je nevýhodné. Odpočívající se tváří, že spí, když on proplouvá kolem, potkávají ho s lehátkem, příkrývkou, novinami, bez zdravící ruky. Vynadá strážnému, když ho nepozná a vyžaduje průkaz („jsem tady přece pánem celého krámu“), nebo příslušníku O. T., jenž mlátí svou herku; ve skutečnosti tím však generál míní vydatně se slunící štáb. Těžce nadití strážníci, kteří přecházejí přes vystrčené nahé končetiny. Také jednotlivá mužstva se tam rozvalují, obratně odsunuta od důstojníků, na hranici slyšitelnosti, žehlena sluncem.

Kolem lesa na míle daleko obilná pole, brambory. Směřem na východ do daleka železniční trať, na níž stojí v řadě něco málo topolů.

Na okraji obzoru nachází písař město,² z něž je vidět jen několik bíle se třpyticích eternitových střech, načervenalá chemická hala a stožár vysílačky. Úzké, souvislé závory dubových lesů. Na západ klesá půda nepozorovaně k řece, protilehlý břeh je spádnější. Sběračky klasů přicházejí na sám okraj lesa, obilí je naseto řídce, na mnohých místech přechází nepozorovaně v úhor – malokvěté střapaté chrpy, kopretiny, pastuší tobolky. Čas sklizně: na mnoha místech vyrůstají vedle mlátiček z plochy obrovské stohy slámy, s příkrým čelem a mírně stoupajícími zády, na něž jakoby taženy rukou nějakého ducha stoupají do výše balíky slámy (pomocí tažného zařízení, obsluhovaného dvěma spřeženími). Nad tím žluté mraky prachu, kolem lidské hemžení. Téměř na doslech, ale přece jen kvůli třpytu a chvění vzduchu hodně vzdálené, do délky roztažené jednoposchodové cihlové budovy kolchozu, nyní obsazeného nováčky oddílu protiletectvé obrany, je vidět i s dřevěnými dělostřeleckými stavbami. Večer, když slunce vysílá poslední dlouhé přezlaté paprsky z lesního hřbetu na druhém břehu Bugu, sedí po jednom do nosu si dávající, zbraně čistící nováčci v rudězlatém strništi, sami se svými mohutně protaženými stíny. Po říčním sklonu k halám vozidel – jednou za poledne požár benzínu, mastný černý dým se hodiny řine nízko nad polem. Jedno spánkem opilé lehátko míní „samozřejmě sabotáž“, ovšem k zvednutí to nestačí. – Strážný s polním dalekohledem zpozoruje jednou v poledne vzdálené tmavě zelené pole bíle vyzdobené květinami; ukáže se, že jsou to samé pracující ženy. V půl páté táhne do vesnice po cestě, vyjeté do hloubky gumovými koly a housenkovými pásy vytlačené ze svých okrajů, stádo krav, obklopené pasáčky – klátivé rohy, sudovitě kulatá březí břicha. Mračno prachu se brzy usazuje. Poté snad tisícíhlavé hučení – ženské osazenstvo vesnice, muži se tam téměř nevyskytují, se vrací domů z pole, kilometry vzdáleny od vesnice se tam lopotily od časného rána. Nejprve dospívající, okaté, žvanící jedna přes druhou, přes ramena hrábě s dlouhými násadami, s oslnivě bílými šátky na hlavách. Nějaké psisko řadí kolem dokola. V určitém odstupu starší, malé vojácké vdovy s vetšými pažemi a rameny, herkulovské děvečky s bezduchými, lesknoucími se obličejí, a vyschlé stařeny. Mezi tím osamocený muž, svařštělý stařík, s vousy jak strniště, s bílou plátěnou čepicí, brblající kretén. Velké otisky nohou v sametově hebkém prachu. V kolchozu se setkávají s houfem polonahých vojáků, hrajících házenou. Totéž dobře vyvinuté, rudohnědé

tělo – barva: bedna od doutníků – modré trenýrky, malá, zlatově ostříhaná hlava, chraptivě vykřikované slabiky poletují, a sluneční puchýř naproti. Jenom u předvoje žen trocha smíchu a otáčení krků – ani u vojáků žádné přerušení.

Den po dni totéž světlo, stejné živě vanoucí horko – slunce je malé, nepřliš daleké, hlubina nebes naplněna jemným lesknoucím se výparem – teprve s pozdním podzimem je obloha vyšší a modřejší, slunce plane dále a ostřeji. Večer mnohdy vniká mocný vítr do korun sosen, kolem protéká velmi mnoho vzduchu, vytlačovaného z banky mračen, potom je obloha příštího dne šedě naběhlá, ráno trochu prší, les voní a paří se – napozítří je pak zase jako vždycky. Lehký stříbrný pot – člověk nezpozoruje, že je vlhký. Rolníci si stěžují na sucho – skutečně jsou například brambory velmi malé, kulaté jako rajčata – ale zdá se, že je to každým rokem skoro stejné.

Mezi lesem a řekou pás mrtvé, ladem ležící země. Betonové odvodňovací strouhy, několik podezřelých rolnických stavení se železnými dveřmi bunkrů a širokým střeleckým polem. Lehká děla protiletdecké obrany volně v poli, u nich zaměstnány malohlavé postavy divize H. G. Jednotlivé domečky jsou skutečně z dřívějška, poslány z vesnice přes řeku, nyní vyklizeny a obydleny vojáky stráže, očíslovány, čerstvě nabíleny až dolů k půdě, malé květinové záhony před nimi, voní to po mýdlem vydrhnutém nábytku, ze zadních zahrad po chlorovém vápně. Dva ukořistěné jílové žluté tanky, které často mění stanoviště. Zástup mladíků v plavkách se vrací domů se sedátky zavěšenými přes ramena, z vyučování, jež se konalo někde v skrovném stínu nějakého stromu předpolí. Silnice, kostrbatá a vydlážděná kočičími hlavami – opravdová židovská dlažba, jak mívá generál von Unruh – vede na sever do Kazatinu, Berdičeva. Tam odbočuje hladká lesknoucí se asfaltová silnice, která přispěchá k lesu, potom obtáčí jeho okraj. Protáhla hraniční závora, vpředu doškami krytá strážnice. V předpolí sídlí také ještě „Čáp“⁴³, na úzkém, sluncem vypáleném trojúhelníku louky. Naťrásá se nad silnicí, když se blíží prominentní návštěva, zakrouží nad vesnickými chýšemi, svým stínem honí stádo dobytka.

Noční silnice

Automobilové světlomety, ze zatáček vyjíždějí do krajiny s kolísáním, budí stranou stojící dům, uzavřený kus okraje lesa. Na rovných úsecích se derou vpřed podél ubohých stromořadí. Skupiny aut v zběsilé jízdě těsně za sebou, řinčení, troubení, stříbrné šňůry na čepicích. Osaměle se třesoucí svítlny jízdních kol. Náhlé kužely světla silniční kontroly, nahé, zaprášené nohy, řasené sukně, vatované kazajky dotazovány: „Dokumenty, marš, marš!“ Bíle natřené, až do výše hrudi sahající, nahoře zašpičatělé kůly doprovázejí silnici, tlačí se do světel reflektorů; vedle místy velmi hluboký silniční příkop. Mezi ním a silniční dlažbou úzká prašná pěšina nahých pěších nohou, bílé kolíky obtéká po obou stranách. Až do desáté hodiny večerní jsou tam na cestě mnohé postavy, jedna za druhou, většinou putující selky; spodní díl šátku stažen před ústa, proti prachu. V těžkých jupkách, širokých našasovaných sukních, nezbytné slaměné tašky pověšeny přes rameno. Jakýsi pes se motá za nimi s vyplazeným jazykem, nějaký stařec o holi s děravými kalhotami. Mladá děvčata využívají světel reflektorů, aby si pospíšila o kus dopředu, opět se připojila k neúnavné skupině starších předaček. Putuje se po celý den; zhusta dolů do rumunské Istrie, kde je ještě něco k snědku a ke koupí. Nebo se cestuje, aby se vyhnulo verbovací akci. Z jedné vsi v blízkosti Vinice se vypravilo až do Rumunska několik set děvčat, když měly být dopraveny nazpět do říše. Snacha přednosta trhu ze Střihavky, která je po celý čas u tchána a tchyně – muž zahynul na frontě; její bydlíště leží třicet kilometrů stranou; vydává se na cestu před svítáním. Nočními vesnicemi: v jedné zatáčce zachytil světlomet řetěz mladých děvčat, jež se uchopily pod pažemi a zaujímajíce celou šíři silnice pochodují vpřed velkými kroky. Zpívají, roztaženy do šíře, téměř s křikem, horoucně. Voják a děvče v jedněch domovních dveřích, její tvář zastíněna jeho ramenem. – Dunící povoz, opar kolem lampy a dech koní. – Pro cyklistu